

درآمدی بر جنبش دانشجویی در ایران

(۱۳۲۰-۱۳۵۷)

هوشنگ جیرانی

سرشناسه	: جیرانی، هوشنگ، ۱۳۵۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: درآمدی بر جنبش دانشجویی در ایران (۱۳۲۰ - ۱۳۵۷) // هوشنگ جیرانی.
مشخصات نشر	: تهران: نشر خزه، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۱۳۶ ص: ۵/۲۱×۵/۱۴ س.م.
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۶۹۱۳-۱۸-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: جنبش‌های دانشجویی — ایران — تاریخ — ۱۳۲۰ - ۱۳۵۷
موضوع	: Student movements -- Iran -- History -- 1941-1979
موضوع	: دانشجویان — ایران — فعالیت‌های سیاسی
موضوع	: College students -- Iran -- Political activities
رده بندی کنگره	: ۱۸۰۹۲S۲
رده بندی دیویی	: ۹۵۳.۰۱۲۴۰۱
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۱۰.۲۰

نشر خزه

درآمدی بر جنبش دانشجویی در ایران (۱۳۲۰-۱۳۵۷)

نویسنده: هوشنگ جیرانی

ناشر: نشر خزه

چاپ اول: ۱۳۹۹

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

۱۳۶ صفحه

صفحه آرایشی: مریم نطقی طاهری

طراحی جلد: ناصر نصیری

چاپ و صحافی: پردیس دانش

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۹۱۳-۱۸-۸

khazesangpub@gmail.com

@khazepub

۹.....	مقدمه.....
۱۵.....	بخش یکم: تاریخچه‌ی مختصر جنبش دانشجویی (۱۳۱۳-۱۳۳۲).....
۱۷.....	تأسیس دانشگاه تهران و فضای اختناق (۱۳۲۰- ۱۳۱۳).....
۲۱.....	فضای باز سیاسی: ۱۳۲۸ - ۱۳۲۰.....
۲۶.....	جنبش ملی شدن صنعت نفت و دولت محمد مصدق.....
۲۷.....	جنبش ملی شدن صنعت نفت و سازمان‌های دانشجویی.....
۲۷.....	۱. زمان دانشجویان دانشگاه تهران (وابسته به حزب توده).....
۳۰.....	۱.۱. فعالیت‌ها و مواضع سازمان.....
۳۴.....	۲. زمان‌های دانشجویی هوادار جبهه‌ی ملی.....
۳۹.....	جنبش دانشجویی و توتنه‌ها.....
۳۹.....	۱. توتنه‌ی نه‌م‌هنگام ۱۳۳۱ و واکنش دانشجویان.....
۴۱.....	۲. کودتای ۲۸ خرداد ۱۳۳۲.....
۴۳.....	پی‌نوشت‌ها.....
۴۷.....	بخش دوم: کودتای ۲۸ مرداد؛ فروپاشی جنبش دانشجویی.....
۵۰.....	نهیضت مقاومت ملی ۱۳۳۹- ۱۳۳۲.....
۵۴.....	واقعه‌ی ۱۶ آذر ۱۳۳۲ دانشگاه تهران.....
۵۹.....	رکود فعالیت‌های سیاسی.....
۶۱.....	پی‌نوشت‌ها.....
۶۳.....	بخش سوم: فضای باز سیاسی و جنبش دانشجویی ۱۳۳۲- ۱۳۳۹.....
۶۶.....	جبهه‌ی ملی دوم و شاخه‌ی دانشجویی آن.....
۷۱.....	بحران قدرت و جنبش دانشجویی.....
۷۳.....	۱. رویارویی جبهه‌ی ملی دوم و دولت.....
۷۵.....	۲. واقعه‌ی اول بهمن ۱۳۴۰.....
۷۹.....	۱-۲. بازتاب داخلی و خارجی واقعه‌ی اول بهمن.....
۸۰.....	۲-۲. ارزیابی واقعه‌ی اول بهمن.....
۸۱.....	۳. کنگره‌ی جبهه‌ی ملی دوم، دی‌ماه ۱۳۴۱.....
۸۶.....	۴. واقعه‌ی ۱۵ خرداد ۴۲ و تأثیر آن بر تحولات سیاسی آینده.....

۸ / درآمدی بر جنبش دانشجویی در ایران

- ۹۲..... پی‌نوشت‌ها.....
- ۹۷..... بخش چهارم: استبداد نفتی و افول مبارزات مسالمت‌آمیز (۵۷-۱۳۴۲).....
- ۱۰۲..... گرایش‌های مسلحانه و جنبش دانشجویی.....
- ۱۰۳..... چریک‌های فدایی خلق ایران (فداییان مارکسیست).....
- ۱۰۶..... سازمان مجاهدین خلق ایران.....
- ۱۱۲..... گروه فلسطین.....
- ۱۱۳..... گروه ریت حیدریه (دامغانی - راد).....
- ۱۱۵..... جنبش‌های دانشجویی ایران در خارج از کشور.....
- ۱۱۶..... کنفدراسیون جهانی محصلین و دانشجویان ایرانی / اتحادیه‌ی ملی.....
- ۱۱۹..... اتحادیه‌ی انجمن‌های سلام دانشجویان در اروپا و آمریکا.....
- ۱۲۲..... پی‌نوشت‌ها.....
- ۱۲۷..... کتابنامه‌ی فارسی.....
- ۱۳۱..... مقالات فارسی.....
- ۱۳۵..... کتابنامه‌ی انگلیسی.....

مقدمه

زلزله‌ی سیاسی بهمن ۱۳۵۷ در ایران برای کمتر تحلیلگر مسائل سیاسی و اجتماعی در جهان سیاست قابل پیش‌بینی بود. این انقلاب که با مشارکت احزاب، گروه‌ها و اقشار مختلف اجتماعی پایه‌گذاری شد و به پیروزی رسید، در ادامه‌ی سنت مبارزه علیه استبداد، رژیم‌های دیکتاتوری قرار می‌گیرد که تأثیراتی بس شگرف و ژرف در ساختار اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی ایران بر جای گذاشت و واقعه‌ای بس بزرگ و کم‌نظیر در سده بیستم به شمار می‌رود.

یکی از مهم‌ترین گروه‌هایی که در این انقلاب فعالیت و نقش بی‌بدیلی داشت جنبش دانشجویی بود. پایه‌های آن در دانشسرای عالی و سپس دانشگاه تهران گذاشته شد. با بنیادگذاری نظام نوین دانشگاهی، که گریته‌برداری از نظام دانشگاهی غرب بود عملاً علوم جدید و افکار تازه به جامه‌ی سنتی ایران تزریق و راه برای دگرگونی‌های وسیع در بنیان‌های نظری و عملی گشوده شد. تأسیس دانشگاه تهران ضرورتی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بود. پس از استقرار حکومت رضاشاه و آغاز دگرگونی‌های زیربنایی در ایران، نیاز به کادرهای لازم برای مؤسسات «دار»، «حقوقی»، نظامی، آموزشی و صنعتی بیش از پیش احساس شد. در واقع با تغییرات و دگرگونی‌هایی که در جامعه شکل می‌گرفت تربیت نیروهای تحصیل‌کرده برای ساختار نوین جامعه نیز ضرورت پیدا کرد که تأمین این نیاز لاجرم بر عهده‌ی دانشگاه گذاشته شد.

اما در حکومت مقتدر رضاشاه فضایی برای فعالیت سیاسی وجود نداشت. گرچه از گروه ۵۳ نفر که اغلب از تحصیل‌کردگان فرنگ‌رفته بودند به‌عنوان «نحس‌نیز» بخش سیاسی یا حرکت انقلابی در میان دانشگاهیان نام برده می‌شود.

با حمله‌ی متفقین به ایران در شهریور ۱۳۲۰ و سقوط حکومت رضاشاه که روی کار آمدن دولت‌های ضعیف از پیامدهای آن بود راه برای تحرک سیاسی هموار شد و ناگهان عرصه‌ی عمومی شاهد ظهور یکباره‌ی احزاب، گروه‌ها و نشریات مختلف شد.

۱۰/ درآمدی بر جنبش دانشجویی در ایران

دانشگاه و دانشجویان نیز به سهم خود وارد فعالیت‌های سیاسی شدند و برای کسب آزادی و ریشه‌کن کردن استبداد به مبارزه برخاستند. در این دوران تشکل‌های دانشجویی متعددی با گرایش‌های چپ و ملی در دانشگاه تهران و دانشسرای عالی شکل گرفتند و فعالیت‌های صنفی-سیاسی خود را آغاز کردند.

تا سال شکل‌گیری نهضت ملی شدن صنعت نفت، جنبش دانشجویی در سیطره‌ی حزب توده بود که دست‌بالایی را در برپایی تظاهرات، میتینگ‌ها و فعالیت‌های صنفی داشت، ولی با ظهور جبهه‌ی ملی و قدرت گرفتن نیروهای ملی و اسلامی در اواخر دهه‌ی سی، دانشجویان نزدیک به این دو طیف اقدام به سازمان‌دهی سازمان‌های دانشجویی متباین به این جبهه کردند و با برپایی میتینگ و تظاهرات به مقابله با مخالفان نهضت برخاستند.

به دنبال کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و سقوط دولت محمد مصدق بار دیگر استبداد به صحنه بازگشت و عملاً تمام فعالیت‌های سیاسی قانونی تعطیل شد. در این دوران گرچه فشار حکومت‌نظامی و دستگاه بلشویسم - حمدرضا شاه بر احزاب سیاسی و گروه‌ها تشدید شد، ولی جنبش دانشجویی هر از چند گاه با برپایی تظاهرات و اعتصاب، به عملکرد رژیم کودتا اعتراض می‌کرد. تظاهرات ۱۶ مهر، ۲۱ آبان، ۱۴ و ۱۵ آذر و بالاخره واقعه‌ی ۱۶ آذر ۱۳۳۲ که نقطه‌ی اوج آن به اوج رسانده و واکنش‌های دانشجویان به شرایط جاری جامعه بود که به شدت سرکوب شدند.

باز شدن فضای سیاسی جامعه در سال‌های ۴۲ - ۱۳۳۹ که ناشی از تحولات جدید جهانی و فشار آمریکا بر حکومت شاه بود دانشجویان و احزاب وابسته به جبهه‌ی ملی دوم را بر آن داشت تا با بازسازی نیروهای خود و رویکرد تازه به مسائل، فضای جدید بهره‌برده و به مبارزه علیه استبداد ادامه دهند که نتیجه‌ی آن سرکوب‌ها و بازداشت‌های متعدد بود.

از سال ۱۳۴۲ و به دنبال شکست حرکت اعتراضی ۱۵ خرداد آخرین روزنه‌های مبارزه‌ی مسالمت‌آمیز و قانونی در ایران بسته شد. رشد سازمان‌های چریکی، آغاز حرکات مسلحانه، موج وسیع دستگیری، شکنجه و اعدام مخالفان شاه از نشانه‌های بارز فقدان بستر قانونی برای ابراز عقاید و دیدگاه‌های گروه‌ها و افراد سیاسی بود که

مجموع این مسائل حوزه‌ی سیاست را به سمت خشونت پنهان سوق داد و در نهایت به انقلاب بهمن ۱۳۵۷ منتهی شد.

هدف این کتاب، بررسی ویژگی‌های جنبش دانشجویی ایران در فاصله‌ی سال‌های ۵۷-۱۳۲۰ است. در پژوهش فوق سعی بر این است که رابطه‌ی میان رشد و افول جنبش دانشجویی ایران که از طریق مسالمت‌آمیز فعالیت می‌کرد با رشد اقتدار و استبداد نفتی محمدرضا شاه بررسی شود و نقش استبداد مذکور در ظهور جنبش‌های دانشجویی در دایره‌ی جنگ‌های چریکی و نمونه‌ی خارج از کشور آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. با نفوذ در ارکان دیکتاتوری محمدرضا شاه، جنبش دانشجویی به‌مانند دیگر احزاب و گروه‌ها در صحنه‌ی سیاسی جامعه فعال شد و اقدام به طرح خواسته‌های صنفی و سیاسی نمود که با اقدامات ضد و نقیض و افزایش اقتدار رژیم، گرچه جنبش دانشجویی به‌واسطه‌ی فشار و سرکوب شدید دچار رخوت و سستی شد ولی در دو قالب جنبش‌های چریکی و جنبش دانشجویی ارجح از کشور به حیات خود ادامه داد و از سال ۴۲ تا انقلاب ۵۷ وارد دوره‌ی سیاسی از مبارزاتش شد.

البته دانشجویان در این سال‌ها اقدام به برپایی تظاهرات و اعتصاب‌هایی کردند، اما در سال‌های یاد شده، این جنبش در باطن به‌سبب آسودگی چریکی و کنفدراسیون دانشجویان در خارج از کشور بیشتر معنی پیدا می‌نمود. از سوی دیگر سعی بر آن شده که از تمرکز روی یک گروه یا دسته‌ی خاص سیاسی در جنبش دانشجویی پرهیز شود. مسلماً در دوران انقلاب و تاریخ معاصر ایران ایدئولوژی‌های مختلفی در دایره‌ی جنبش دانشجویی فعال بوده‌اند که به خاطر محدودیت زمانی و موضوعی به آنها پرداخته نشده است و این به معنای نفی نقش آنها نیست.

ازجمله دلایلی که موجب گرایش جنبش دانشجویی به سمت جنگ چریکی و مسلحانه شد می‌توان به مواردی چون به بن‌بست رسیدن شیوه‌های مبارزاتی مسالمت‌آمیز، عدم کارایی احزاب سنتی در جامعه، رشد خفقان و اقتدار رژیم، رشد جاذبه‌ی شیوه‌های مبارزاتی نیروهای انقلابی کوبا، چین و ویتنام اشاره کرد.

از جمله عواملی هم که منجر به افزایش فعالیت‌های دانشجویی در خارج از کشور شد می‌توان به افزایش تعداد دانشجویان ایرانی در دانشگاه‌های خارجی با گرایش‌های مختلف

۱۲/ درآمدی بر جنبش دانشجویی در ایران

سیاسی، وجود فضای مناسب و مساعد برای مبارزات سیاسی و تشدید خفقان در کشور و لزوم افشای استبداد حاکم در محافل و مجامع بین‌المللی اشاره کرد.

فصل اول این کتاب، ارائه‌ی تاریخچه‌ی مختصری از جنبش دانشجویی ایران در فاصله‌ی تأسیس دانشگاه تهران در سال ۱۳۱۳ تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ است. در این فصل، توان سازمان‌های دانشجویی وابسته به چپ و جبهه‌ی ملی در برهه‌های مختلف این دوره‌ی زمانی و نقش آنها در تحولات جامعه مورد بررسی قرار گرفته است.

در فصل دوم که از کودتای ۲۸ مرداد ۳۲ تا تابستان ۱۳۳۹ را که فضای سیاسی کشور بازتر شد در بر می‌گیرد، فراز و فرود جنبش دانشجویی، نقش دانشجویان در نهضت مقاومت ملی و تحولات سال ۳۲ به‌ویژه واقعه‌ی ۱۶ آذر دانشکده‌ی فنی بررسی شده است.

فصل سوم تحولات جنبش دانشجویی در سال‌های فضای باز سیاسی یعنی ۱۳۳۹ تا ۱۳۴۲ اختصاص دارد که در این فاصله تحولات و رویدادهای مهمی چون تشکیل جبهه‌ی ملی دوم، سازمان دانشجویی وابسته به آن، برپایی میتینگ‌ها و تظاهرات وسیع و مختلف، نخست‌وزیری علی‌امینی، بروز واقعه‌ی اول بهمن ۱۳۴۰ دانشگاه تهران، سقوط دولت امینی، برقراری کنگره‌ی جبهه‌ی ملی دوم، واقعه‌ی ۱۵ خرداد ۴۲ و تشکیل جبهه‌ی ملی سوم رخ داد که جنبش دانشجویی مستقیم یا غیرمستقیم در شکل‌گیری آن‌ها دخالت داشت. مهم‌ترین بازتاب و نتیجه‌ی این دوره از فعالیت‌های سیاسی که از وجه مسالمت‌آمیز نام دارد، رشد گرایش‌های قهرآمیز در صحنه‌ی سیاست بود که در فاصله سال‌های ۴۲ تا ۱۳۵۰ جای مبارزات مسالمت‌آمیز را گرفت.

در فصل چهارم نیز سعی شده است به‌طور خلاصه رشد گرایش‌های قهرآمیز که پایگاه دانشجویی داشت و رشد جنبش دانشجویان ایرانی در خارج از کشور مورد تحلیل قرار گیرد. در واقع این جنبش‌ها برگردان دیگری از جنبش دانشجویی گذشته بود که به‌صورت مسالمت‌آمیز خواسته‌هایش را طرح می‌کرد. در مورد جنبش دانشجویان ایرانی در خارج از کشور به دو سازمان مهم دانشجویی یعنی کنفدراسیون دانشجویان و اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانشجویان در اروپا و آمریکا اشاراتی شده است که این دو از فعال‌ترین سازمان‌های دانشجویی به شمار می‌رفتند.

اثر حاضر پایان‌نامه‌ی نگارنده است که سال ۱۳۷۷ در دانشکده‌ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران در رشته‌ی کارشناسی ارشد علوم سیاسی از آن دفاع کردم. این اثر را باید درآمدی بر تاریخ جنبش دانشجویی ایران پیش از انقلاب دانست که در کنار دیگر آثاری که در سالیان اخیر درباره‌ی این جنبش به زیور طبع آراسته شده است می‌تواند در شناخت این بخش مهم از تاریخ معاصر ایران یاری‌رسان باشد.

www.ketab.ir